

Puuvartistet kasvit

Hevoskastanja

Aesculus hippocastanum

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

hevoskastanja, balkaninhevoskastanja, hästkastanj

Hevoskastanjoita on useampia lajeja, mutta Suomessa kasvavat yleisimmin balkaninhevoskastanjat. Hevoskastanja on kasvupaikalla korkeaksi kasvava, tuuhea ja leveälatvuksinen puu, jolla on kauniit valkoiset kukat ja isot lehtiarvet, jotka muistuttavat hevoskenkiä. Hevoskastanja on alun perin kotoisin Kaakkois-Euroopasta, mutta sitä on istutettu pohjoisen Euroopan kaupunkeihin ja vuoristo-alueille. Sen luontaiset kasvupaikat Balkanilla ovat nykyään uhanalaisia.

Hevoskastanjaa on kasvatettu tai yritetty kasvattaa Suomessa jo usean vuosisadan ajan,

ja vaikka se ei ole kotoperäinen, vaan viljelykasvi, se kuuluu monen suomalaisen kaupungin ja kartanon historialliseen maisemaan. Hevoskastanjoita on istutettu Vaasaa, Mänttää ja Kuopiota myöten, mutta ne eivät ole selvinneet siellä kovin pitkiä aikoja, vaan ovat lopulta vakiintuneet Etelä-Suomen puiksi. *Åbo Tidningarissa* oli vuonna 1836 kolmiosainen artikkelisarja suomalaisesta puutarhaviljelystä ja kasvikokeiluista. Kirjoittaja, turkulainen Carl Christian Böcker, kertoi Piikkiön Harvaluodon Storgårdin tilan istutuksista, joihin kuului myös neljä hevoskastanjaa. Hevoskas-

Kuva 2. Hevoskastanjoita ja muita lehtipuita Turun Luostarinmäen käsityöläismuseon portin edustalla 1950-luvulla valokuvattuna.

tanjoilla onkin ollut arvokas asema siellä, minne ne on saatu juurtumaan. Storgårdin tilan puiston hevoskastanjat eivät kuitenkaan olleet ensimmäisiä laatuaan. Suomalainen lehdistö on usein nostanut esiin hevoskastanjoiden varhaisvaiheita 1700-luvun lopulla Pehr Kalmiin puutarhassa. Kalm istutti Turun hevoskastanjoita Turun Sipsaloon, jossa ne, toisin kuin monet muut lajit, selvisivät 1760-luvun ankarista talvista (*Puutarha* 12/1916). Hevoskastanjoista kerrottiin sanomalehdissä myös ilmoitusosastolla ja myynti-ilmoituksissa. Ilmoitukset eivät kerro vielä siitä, minne hevoskastanjoita istutettiin, mutta antavat kuitenkin osviittaa siitä, minne niitä ajateltiin istuttaa, ja ne kertovat myös puutarhakaupan kehityksestä.

Hevoskastanjoita on istutettu kartanoihin ja kaupunkeihin, niin julkisiin tiloihin kuin yksityisiin pihoihin. Esimerkiksi Louhisaaren, Vanantakan ja Hatanpään kartanoiden ihailua herättävissä puistoissa on hevoskastanjoita, mutta kaupunkien puut ovat saaneet enemmän lehdistön huomiota. Helsingille tunnusomaisia ovat olleet Esplanadin puiston puut,

joiden kukinnasta uutisoitiin useina eri vuosina: ”Muhkeat hevoskastanjat ovat parhaillaan täydessä kukassaan” (*Ilta-Sanomat* 21.6.1935). Yksityisilläkin pihoilla hevoskastanjat ovat olleet niin näyttäviä, että kaupunkilaiset ovat ottaneet ne omakseen. Esimerkiksi Helsingin Keskuskadun niin kutsutulta Litoniuksen tontilta hakattiin vuonna 1952 hevoskastanjoita uudisrakentamisen tieltä. Seuraavana päivänä uutisoitiin, että ”eilen kaadettiin siellä olevat, keskikaupungin harvoihin idylleihin kuuluvat, yli 70-vuotiaat lehtipuut” (*Uusi Suomi* 26.9.1952). Uutinen kerrottiin valokuvan kera, ja hakattuihin puihin palattiin useaan otteeseen vielä vuosien päästä (*Helsingin Sanomat* 30.10.1960). Näin lehdistöllä oli merkittävä rooli kaupungin puihin kohdistuneiden muistojen välittäjänä.

Helsingin lisäksi hevoskastanjoista on uutisoitu esimerkiksi Porin raatihuoneen puistikosta, Helsingin Hesperian Esplanadilta, Maarianhaminasta, Tammisaaresta, Tampereelta, Uudestakaupungista, Viipurista, Raumalta ja Lahdesta. Pohjoisin maininta on Oulusta (*Kaleva* 19.4.1905). Hevoskastanjat ovat va-

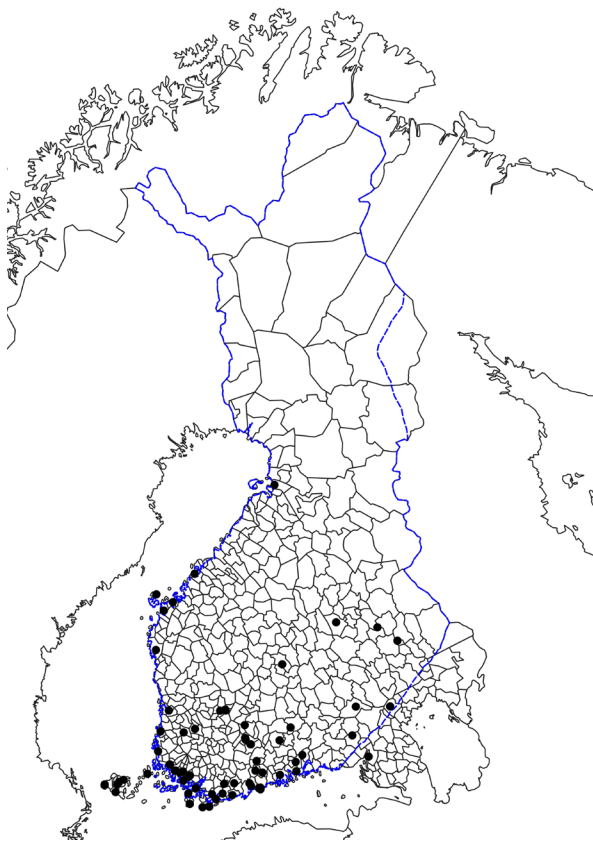
kiintuneet joidenkin kaupunkien maisemaan, ja esimerkiksi 1930-luvulla kirjoitettiin, että ne vaikuttavat viihtyvät erityisen hyvin Tammissaaren ilmastossa (*Skogsbruket* 12/1935). Turunkin hevoskastanjat oli omaksuttu osaksi kaupunkikuvaa:

Unohtaa ei sovi myöskään hevoskastanjaa, joka on turkulaisten tuttu koristeellinen puu. Sen lehdet ovat dekoratiivisen kauniit rytmikkäine, valahtavan pehmeine muotoineen. Varsinkin sen kukkien koristeelliset tertut, jotka ovat kuin valkoisia, suippoja kartioita, herättävät ihastusta. Runsaskukkainen hevoskastanja on täyden kukintansa aikana loistava ja uljas näky. (*Turun Sanomat* 28.5.1939)

Paljon julkista huomiota ovat saaneet osakseen yksittäiset puut, kuten Islannin presidentin Ásgeir Ásgeirssonin Espoon Nuuksioon, pääkonsuli Erik Juurannon Heinäsin tilalle vuonna 1954 istuttama lahjoituspuu (*Helsingin Sanomat* 27.4.1954).

Kauniiksi, arvokkaaksi ja eurooppalaiseksi ymmärretty hevoskastanja on saanut enimmäkseen hyväksyvää ihailua. Pula-aikoina sille on kuitenkin ollut vaikea löytää hyötykäyttöä, vaikka siitä on yritetty valmistaa saippuaa ja eläinten ruokaa (*Puutarha* 11/1916). Hevoskastanjoita onkin istutettu lähinnä niiden kauneusarvojen vuoksi.

Hevoskastanjahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1836–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Hevoskastanjaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *hevoskastanja* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *hästkastanj*.

Kirjallisuus

Alanko, Pentti. 'Hevoskastanja – vieras Balkanilta.' Teoksessa *Elämän puu*. Toim. Osmo Pekonen. WSOY, Porvoo Helsinki Juva 1997, 34–39.

Nummi, Aimo. 'Puita ja istutuksia autonomian ajalta.' Teoksessa *Puiden jäljillä. 400 vuotta dendrologiaa*. Toim. Henry Väre, Aune Koponen, Leena Hämet-Ahti, Max Hagman ja Juha Raisio. Dendrologian seura, Helsinki, 2008, 71–110.

Kuvalähteet

Kuva 1: Wendy Cutler. *Aesculus hippocastanum*, 2008. CC BY 2.0.
<https://www.flickr.com/photos/20664893@N00/2557914632/>

Kuva 2: Näkymä käsityöläismuseon portilta. Valokuva, kuvausaika 1950-luku. Turun museokeskus. Public Domain. <https://www.finna.fi/Record/tmk.161012928191800>

Hopeasalava

Salix alba 'Sibirica'

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Hopeasalava, jota usein kutsutaan vanhalla hopeapaju-nimityksellä, on saanut nimensä hopeanhohtavista lehdistään. Suomessa se menestyy koristepuuna pohjoisessa asti. Lehtiaineiston pohjoisin maininta hopeapajusta on Kemistä (*Puutarha* 12/1903). Hopeapaju ei ole Suomessa luontaisesti kasvava laji, mutta sitä on viljelty täällä koristekasvina niin pitkään, että sen voi jo ajatella kuuluvan suomalaiseseen kulttuurimaisemaan. Pajut risteytyvät helposti keskenään eikä niiden tunnistaminen ole aivan helppoa, mutta Suomessa viljellyt hopeapajut ovat keskenään hyvin yhtenäisiä.

Lajista käytettyjä nimityksiä

hopeapaju, hopeasalava, silverpil

Hopeapaju on kaunis, riippaoktainen puu, jonka kukinnot vetävät puoleensa mehiläisiä. Suomessa viljeltävistä isoista pajupuista hopeapajua pidetään myös kestäväenä ja terveenä.

Hopeapajua on Suomessa istutettu sekä kaupunkeihin että maaseudulle. Hopeapaju on nopeakasvuinen, ja se sopii hyvin veden äärelle ja erilaisten julkisten rakennusten läheisyyteen. 1900-luvun alussa sitä suositeltiin istutettavaksi esimerkiksi koulujen pihoille (*Opettajain lehti* 2.4.1915).

Ensimmäiset maininnat suomalaisessa lehdistössä löytyvät 1900-luvun vaihteen

Kuva 2. Puutarhuri Yrjö Pihlaja leikkaa Jokikadun hopeapajuja Porvoossa huhtikuussa 1970.

molemmiin puolin. Vuonna 1898 ilmoitettiin myytävistä taimista, ja vuonna 1900 *Puutarha*-lehden toimittaja raportoi Jyväskylän seminaarin puutarhasta ja siinä yhteydessä puutarhaan istutetuista hopeapajuista (*Puutarha* 9/1900). Tiedetään myös, että jo sitä ennen hopeapajua oli istutettu kartanopuutarhoihin, esimerkiksi Mustion puutarhaan, jossa huomattiin, että hopeapaju oli selviytynyt ankarasta talvesta.

Hopeapaju sopii erityisen hyvin vesistöjen äärelle. Lehtien hopeanvihreät sävyt heijastuvat veteen, mutta hopeapajuja on käytetty veden äärellä sitomaan maa-ainesta. Sitä istutettiin esimerkiksi vuonna 1856 rakennetun Saimaan kanavan varrelle. Kanavamiljööt olivatkin 1800-luvulla maisemallisesti tärkeitä. Kanavan reunoja, sulkuja ja kanavanvarren huviloita istutettiin ja ylläpidettiin tiukan valvonnan alla, ja kanavamaisemat erosivat monin tavoin ympäröivästä maaseudusta. Kanavan ympäristöstä kasvit kuitenkin levisivät

myös läheisiin pihoihin. Saimaan kanavan Venäjän-puoleinen raja suljettiin jatkosodan jälkeen, mutta se avattiin uudelleen vuonna 1968. Paikka oli tällöin käytön puutteessa ränssistynyt, mutta vanhat puut olivat jääneet jäljelle. Nyt surtiin puiden kohtaloa, sillä uutta kanavaa varten tehtiin laajennuksia.

Hopeapajulla on myös runollisia merkityksiä, ja niinpä suomalaisessa lehdistössä on eri vuosikymmeninä kerrottu, että hopeapaju oli 1800-luvulla eläneen ranskalaisen romantiikan ajan runoilijan Alfred de Musset'n ihailema puu, joka oli istutettu hänen haudalleen Pariisiin Père Lachaisen hautausmaalle, missä se "levittää kevyttä ja leppoisaa varjoaan juuriensa alla nukkuvalle runoilijalle" (*Karjalan Ääni* 8.9.1931). De Musset'ta kertovat tarinat lienevät osaltaan vaikuttaneet hopeapajun maineeseen.

Suomen kaikkein kuuluisimmat hopeapajut sijaitsevat Aulangolla. Muiden paikkakuntien hopeapajuista mainitaan silloin tällöin,

mutta Aulangon hopeapajuista kirjoitettiin erilaisissa yhteyksissä vuodesta toiseen. Aulangon Vanajaveden rantaan istutettiin yli kolmen kilometrin matkalle hopeapajuja rantakäytävää reunustamaan. Maisema ilahdutti matkailijoita, jotka saapuivat paikalle junalla, tai vuonna 1928 lentokoneella:

Lähtekäämme pienelle kiertomatkalle Hämeeseen. Istuudumme junaan Helsingissä ja suuntaamme kulkumme Hämeenlinnaan, matka kestää kaksi tuntia. Tahi jos tahdomme vielä nopeampaa kulkuneuvoa, niin suoritamme matkan parissakymmenessä minuutissa Aero-yhtiön määrävuoeroissa lentokoneissa, jotka laskeutuvat Aulangon lentosatamaan, Katajiston lahteen. Astelemme hopeapajujen reunustamaa kivettyä rantakäytävää satakunta metriä ja edessämme on tänä kesänä kokonaan uusittu Aulangon matkailijahotelli. (*Uusi Suomi* 11.8.1928)

Hopeapajuja löytyy paljon myös kaupungeista. Jyväskylän lisäksi myös Tamperetta ja Turku on kutsuttu hopeapajujen kaupungiksi. Ruissalon huviloiden (*Uusi Aura* 29.8.1915), Turun linnan puiston sekä Tampereen ja Sortavalan hopeapajuista kirjoitettiin 1920- ja 1930-luvulla. Tampereella varsinkin Koskipuiston puita kuvattiin yksityiskohtaisesti:

Koskipuistossa on näkemisen arwoista erikoisesti pihtakuusi ja Ruotsin pihlaja sekä eräät mänty- ja kuusilajit joita tapasimme Mustanlahden kalliollakin. Musta poppeli kasvaa myös koskipuiston pohjoisosassa. Uhkeat pelagoonit ovat täällä kukkaspenkkien koristeina. — Kosken toisella puolella näemme teatterin edessä komeita hopeapajuja ja vanhan kirkon puistossa saarneja. (*Tampereen Sanomat* 18.9.1914)

Helsingissä hopeapajuista tuli niin pidettyjä, että kaupunki päätyi suojelemaan Lasipalatsin edessä olevan puun. Sen lisäksi kaupungissa oli vain yksi toinen lain voimalla rauhoitettu puu, Seurasaaressa kasvava mänty (*Ilta-Sanomat* 21.2.1953). Myöhemmät ajat ovat tosin osoittaneet, ettei kyseessä ollut hopeapaju vaan mahdollisesti eri pajulajien risteytys.

Lehdistä ei saa vaikutelmaa, että hopeapajut liittyisivät erityisesti karjalaisuuteen, mutta karjalan evakoiden tarinoissa puilla on usein tärkeä rooli. Esimerkiksi Sortavalan evakkojen paluumuutossa kirjoitettiin vuonna 1941:

Silmäilen edelleen ympärilleni. Tuossa kasvavat yhä vieläkin omin käsin istutamani hopeapajut, sireenit, pihakoivut, marjapensaat y.m., jotka tuntuvat aivan kuin valittavan ja pyytävän anteeksi sitä, että ovat joutuneet olemaan hoitamatta ja ovat nyt isännän kotiin saapuessa kurjassa kunnossa. (*Poliisimies* 1.9.1941)

Valamosta puolestaan otettiin taimia mukaan evakkoon ja istutettiin Uuteen Valamoon (*Suomen Sosialidemokraatti* 2.8.1961) Heinävedelle.

Ensimmäiset hopeapajut istutettiin näyttäviin kartanomaisemiin, kaupunkipuistoihin ja jokien varsille, mutta sotien jälkeen tilanne muuttui. 1950- ja 1960-luvulla hopeapajuja alettiin istuttaa nousevan hyvinvointivaltion maisemiin, ja monet lehtijutut mainitsivat hopeapajun kunnalliskodin, sairaalan tai terveystalon yhteydessä, kuten esimerkiksi Mäntsälässä vuonna 1950:

Mäntsälän terveydenhoitolautakunta totesi pitämässään kokouksessa kirkonkylän vaikuttavan epäsiistiltä ja hoitamattomalta ja määräsi asukkaat toimittamaan kevätsiivouksen pihamaillaan ja tien varrella toukokuun 15. päivään mennessä. Terveydenhoitolautakunta päätti myös

huolehtia kylän kaunistamisesta istuttamalla koivuja ja hopeapajuja vasta valmistuneen terveystalon lähetyville. (*Uusi Suomi* 22.4.1950)

Toinen, samana vuonna julkaistu kunnalliskojeja käsittelevä artikkeli otsikoitiin ”Elämän iltaa hopeapajujen varjossa. Vaikutelmia Mynämäen kunnalliskodista”. (*Sosialisti* 27.9.1950)

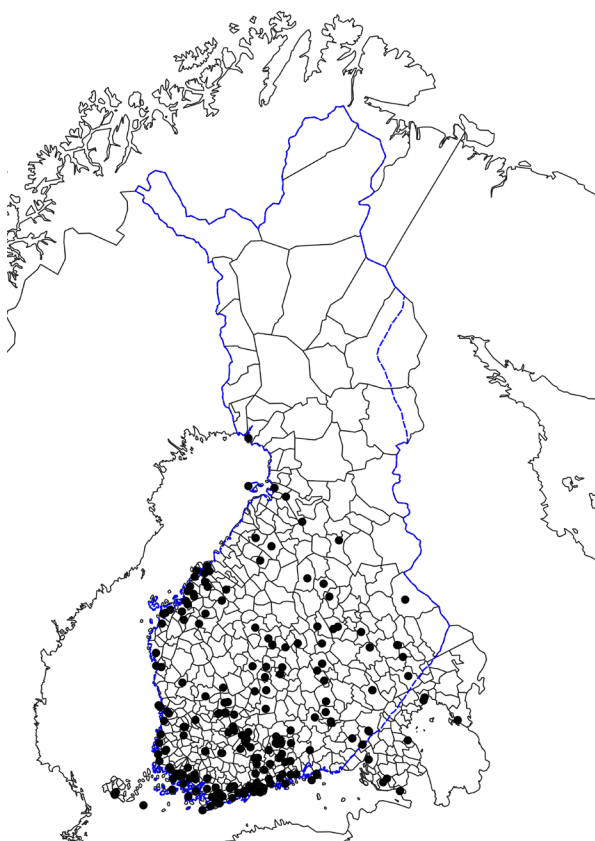
Lehtikirjoituksista saa vaikutelman, että hopeapaju on ollut rakastettu ja pidetty puu, josta ei pitkään löytynyt juuri muuta kuin ihastelevaa ja hyvää sanottavaa. 1950-luvulle tultaessa hopeapaju oli kuitenkin ilmeisesti siinä määrin arkistunut, että sitä alettiin arvioida uusin silmin. Hopeapajua alettiin pitää suomalaisiin pihoihin jopa sopimattomana:

Mikäpä koristaisi suomalaisen maalais-talon pihamaata paremmin kuin koivu,

vaikka sijoituskysymystä on tietenkin tarkasti harkittava. Sellaiset muukalaiset kuin hopeapaju, sembramänty ja hopeakuusi ovat tosin koristeellisia katsella, mutta eroavat kuitenkin suomalaisesta maisemaluonteesta siksi paljon, että niiden vieroittamisen aika on jo tullut. (*Satakunnan Kansa* 26.08.1954)

Vuonna 1962 hopeapajuja vastaan kohdistunut kritiikki sai uusia sävyjä, kun arkeologi Knut Drake tuli yllättäen keskeyttämään Snappertunan maatalouskerhon poikien istutustoiminnan Raaseporin linnan raunioilla, jonne hopeapajut eivät Draken mukaan olleet soveliaita (*Västra Nyland* 2.5.1962). Paljon julkisuutta saanut tapahtuma muutti sitä, miten hopeapajusta Suomessa ajateltiin.

Hopeasalavahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1900–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Hopeapajua käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *hopeapaju* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *silverpil*.

Kirjallisuus

Simojoki, Aukusti. *Aulanko. Matkailukeskuksen historiaa ja selostusta*. Karisto, Hämeenlinna 1947.

Suominen, Timo. 'Vanha Saimaan kanava. Kanavan maiseman sekä sen kanavapuutarhojen lumous 1800–1900-lukujen vaihteen tietämissä'. Teoksessa *Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide*. Toim. Maunu Häyrynen, Taneli Eskola, Satu Frondelius ja Pekka Leskinen. Viherympäristöliitto ry & Puutarhataiteen seura ry, Helsinki 2001, 130–135.

Kuvalähteet

Kuva 1: Tappinen. *Salix alba* var. *sericea* 'Sibirica', 2009. CC BY-SA 3.0.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Salix_alba_sericea_Sibirica.JPG

Kuva 2: Hopeapajujen leikkaus. Valokuva Porvoosta huhtikuulta 1970. Museovirasto.
JOKA Journalistinen kuva-arkisto. CC BY 4.0.
<https://www.finna.fi/Record/museovirasto.e893e40f-f291-4016-a8eb-5fd6c57a4112>

Kurtturuusu

Rosa Rugosa

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

kurtturuusu, äkäruusu, kurtttulehtinen ruusu, kiulukkaruusu, jaappaninruusu, vresros

Kurtturuusut tuotiin Eurooppaan jo 1700-luvun lopulla, mutta ensimmäiset suomalaisessa lehdistössä olevat maininnat kurtturuusuisista ovat Svartån (suom. Mustio) taimitarhan myynti-ilmoituksia vuodelta 1884 (*Helsingfors Dagblad* 16.4.1884). Ensimmäiset paikatietoja sisältävät maininnat istutetuista kurtturuusuista löytyvät kymmenen vuotta myöhemmin, kun *Societas pro Fauna et Fennican* kokouksessa kerrottiin Siltasaarella Helsingissä kasvavasta pensaasta (*Uusi Suometar* 6.11.1894).

Kurtturuusu osoittautui nopeasti kestäväksi lajiksi, joka vaikutti sopeutuvan hyvin Suomen ilmastoon ja joka menestyi aina Kemissä ja Torniossa asti. Siitä kirjoitettiin paljon erilaisissa puutarhanhoito-oppaissa ja puutarhalehdissä ja sitä suositeltiin kotipihojen lisäksi julkisiin tiloihin ja puistoihin. Esimerkiksi Porin Raatihuoneen puistoon tuotiin kurtturuusuja, joiden ajateltiin olevan sitkeitä, tautivapaita ja maaperän suhteen kaikista ruusuista vähiten vaativia, vaikka kovin kauniina niitä ei pidettykään. (*Björne-*

Kuva 2. Kurtturuusu kuvattuna Kristiinankaupungissa kesällä 2020.

borgs Tidning 10.9.1915) Kurtturuusu selvisi myös talvisodan pakkasista Kuopiossa saakka (*Luonnon Ystävä* 5–6 /1940). Puistojen lisäksi kurtturuusuja on istutettu koulujen pihoiden ja hautausmailla.

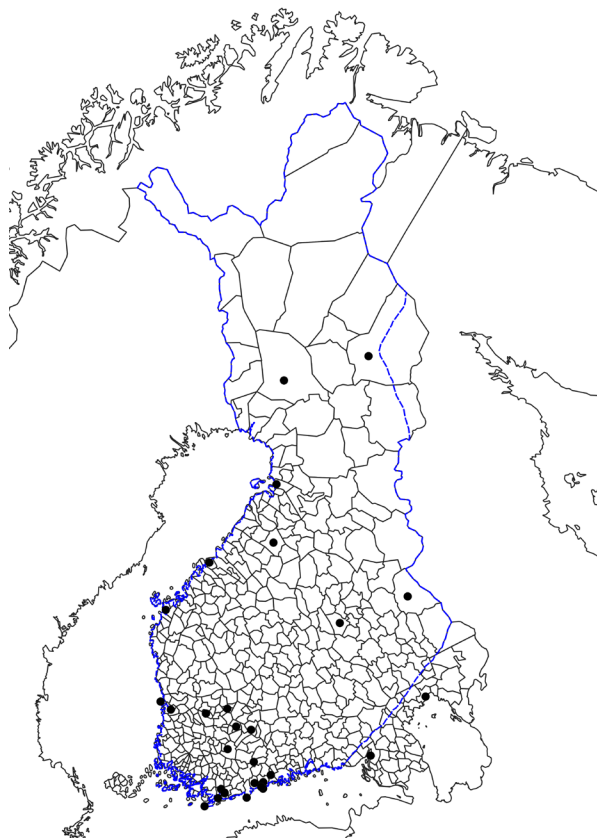
Kaiken kaikkiaan ruusuja pidettiin pitkään vain varakkaimpiin pihoihin kuuluvana, mutta kurtturuusujen eduksi katsottiin, että koska ne leviävät niin helposti, voivat vähävaraisemmat lapsetkin viedä pistokkaita koteihinsa ja siten kaunistaa ympäristöään. Vuonna 1942 Helsingin kaupunginpuutarha lahjoitti kotiseuduilleen palaaville karjalaisille koristepensaita ja perennoja Karjalan, Aunuksen ja Vienan kotien ympärille istutettaviksi. Kurtturuusu oli yksi Karjalaan lahjoitetuista kasveista (*Puutarha* 12/1942).

Vaikka kurtturuusua on kasvatettu lähinnä koristekasviksi, on sitä käytetty ajoittain myös hyötykasvina. Kurtturuusun kiulukoissa on runsaasti C-vitamiinia, mikä pantiin näky-

västi merkille erityisesti 1940-luvulla sodan aikana ja sen jälkeen, jolloin kasvia kutsuttiin C-vitamiinipommiksi. 1940-luvulla kurtturuusuista kirjoitettiin eniten kodinhoitoon ja kotirintaman selviytymiseen keskittyvissä julkaisuissa (*Kotiliesi* 7.4.1941 ja *Lotta Svärd* 31.8.1939).

Suomalainen lehdistö suhtautui kurtturuusuun pitkään käytännöllisenä ja suomalaisiin pihoihin hyvin sopivana kasvina. Vasta 1960-luvulta löytyy puheenvuoroja, joista käy ilmi, että kurtturuusun ei ole hyvä antaa levitä liikaa ympäristöönsä (*Landsbygdens Folk* 14.8.1964), mutta 1970-luvulle tultaessa mikään ei vielä viitannut siihen, että kurtturuususta olisi tulossa haitallinen vieraslaji, jollaiseksi se luokiteltiin vuonna 2012. Tällä hetkellä kurtturuusua pidetään vahingollisena erityisesti merenrantojen herkissä ekosysteemeissä.

Kurtturuusuhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1894–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Kurtturuusua käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *kurtturuusu* ja *äkärusu* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *vresros*. Kurtturuusua on kutsuttu toisinaan myös Japanin tai Jaappanin ruusuksi, mutta koska muitakin lajeja, esimerkiksi kameliia, on kutsuttu Japaninruusuksi, ei sitä voi yksin käyttää hakusanana.

Kirjallisuus

Kunttu, Panu ja Sanna-Mari Kunttu. 'Occurrence of the invasive Japanese rose (*Rosa rugosa*) in the Åland Islands'. *Memoranda Soc. Fauna Flora Fennica* 100 (2024): 30–39.

Uusitalo, Harri, Heta Lähdesmäki, Kirsi Sonck-Rautio, Otto Latva, Hannu Salmi ja Teija Alenius. 'Alien Plants Between Practices and Representations: The Cases of European Spruce and Beach Rose in Finland'. *Plant Perspectives* 2, no. 1 (2025): 37–60.

Kuvalähteet

Kuva 1: Agnieszka Kwiecień, Nova. *Rugosa rose* (*Rosa rugosa*), flowering plant, dunes at the Baltic Sea, between Łazy and Unieście, Poland, 2022. CC BY-SA 4.0. <https://tinyurl.com/56jp7hww>

Kuva 2: Silja Laine. Kurtturuusukasvustoa Kristiinankaupungissa heinäkuussa 2020. © Silja Laine.

Kynäjalava

Ulmus laevis

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

kynäjalava, kynneppä, kynnepää, vresalm

Kynäjalava on Suomessa kasvava harvinainen jalo lehtipuu, joka on ensimmäisiä Suomeen levinneitä lehtipuita. Keväällä kukkiva kynäjalava kasvaa 10–20 metriä korkeaksi. Sen kukka on pieni ja säteittäinen, ja lehdet kierteisiä ja usein sahalaitaisia. Lehdet ovat päältä sileitä ja kiiltäviä, alta pehmeänkarvaisia. Hedelmät ovat vaaleanruskeita ja pyöreänomaisia, ja ne varisevat kesäkuun lopulla.

Kynäjalava eroaa toisesta Suomessa kasvavasta jalavasta eli vuorijalavasta kukinnon perusteella, sillä sen kukat ovat pienempiä ja muodoltaan sarjamaisia. Kynäjalavan oksat

ovat lisäksi hennompia, ja kaarna on vuorijalavaa ohuempi ja vaaleampi. Lehdet ovat vuorijalavaa pienempiä eivätkä aivan yhtä karheita. Kynäjalava ja vuorijalava ovat eri puita, mutta ne on helppo sekoittaa keskenään, mikä näkyy lehdistöaineistossakin.

Suomessa kynäjalava ei menesty kovin korkealla ja sen pohjoisimmat löytöpaikat ovat Pirkkalassa, Karkussa, Pälkäneellä ja Viipurin tienoilla. Se on sopeutunut erityisen hyvin rantametsiin ja tulvaniityille, ja suurin osa kynäjalavista kasvaakin järven, joen tai meren rannoilla. Istutettuna se saattaa elää

pohjoisempanakin. Vuonna 1898 kerrottiin, että Oulussa oli paleltunut kynäjalava, joka kuitenkin tekee uusia juuriversoja (*Finska forstföreningens meddelanden* 1.1.1898).

Kynäjalava on Vanajaveden rannoille tyyppinen ja voi sopivissa olosuhteissa kasvaa vuosisatojen aikana jopa yli metrin läpimitaan. Sen elinympäristö on kuitenkin kaventunut modernin elämäntavan myötä. Vuonna 1944 sen olosuhteita Tampereella kiteytettiin seuraavasti:

Kynäjalava on haluttua tarvepuuta. Luokiksi taivutettuna ja rattaan pyörän kehriksi valmistettuna sitä on paljon näilläkin seuduilla käytetty. Aikoinaan on kokonainen metsikkö tullut kaadetuksi huonekalupuuksikin. Myös rantojen raivaus, laiturien perkaus ja ymmärtämättömyydestä johtunut hävitys ovat sen yksilömäärää pienentäneet niin, että rantoja aikaisemmin seuranneesta yhtenäisemmästä jalavavyöhykkeestä on enää vain rippeitä ja katkelmia jäljellä. Sitkeähenkisenä, runko-, kanto- ja juurivesoja kasvattavana puuna se on näillä viljelykseen kelpaamattomilla kasvupaikoillaan sittenkin kestänyt tätä ankaraa kohtelua niinkin hyvin, kuin mitä sen nykyisistä lukumääräsuhteista vielä voidaan päätellä. (*Suomen Luonto* 4/1944)

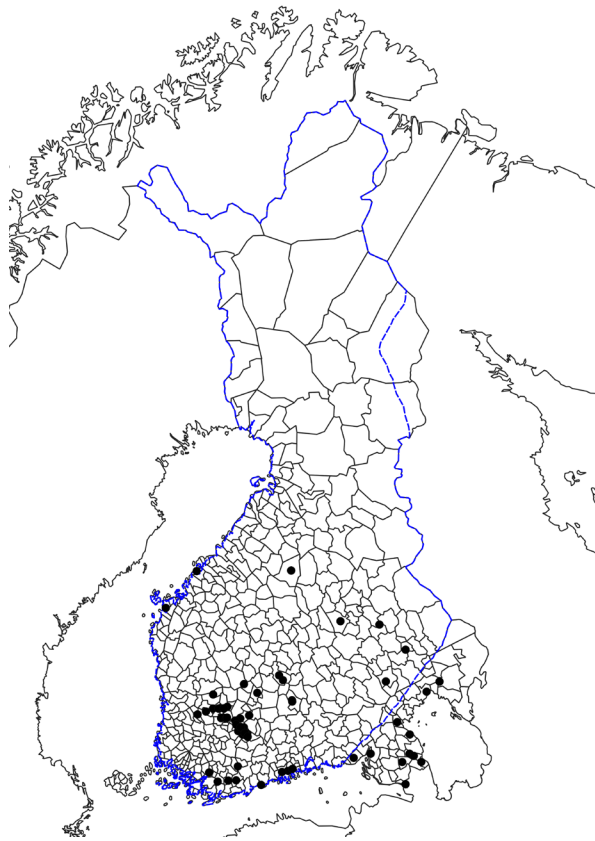
Kynäjalava on harvinaistunut jo pitkään, mutta sen väheneminen ei ole ollut yhtäkkistä, vaan sitä on seurattu jo kauan. Lehdistöaineisto osoittaaakin kynäjalavaan kohdistuneen pitkäkestoisen kiinnostuksen. Jo varhaisimmat maininnat kynäjalavasta kertovat, että sen levinneisyyttä ja kasvupaikkoja on seurattu pit-

käjänteisesti, mutta myös sen historia on ollut kiinnostuksen kohteena. Ensimmäinen ruotsinkielinen maininta löytyy metsäalan julkaisusta vuodelta 1888 (*Finska forstföreningens meddelanden* 1.1.1888). Ensimmäinen suomenkielinen Hämeen puita ja pensaita kartoittava teksti puolestaan löytyy vuodelta 1908 (*Kaikuja Hämeestä* 1.1.1908). Kattavan tutkimuksen kynäjalavan levinneisyydestä Vanajaveden vesistöalueella julkaisi Kaarlo Linkola vuonna 1934. Linkola kartoitti 1930-luvulla Vanajaveden kynäjalavia tutkimuksessa, jota on jälkeen päin siteerattu usein. Hän kartoitti kynäjalavien levinneisyyttä, mutta havaitsi että siihen vaikuttaa ennen kaikkea maaperän laatu. Kynäjalavan ”pohjoisraja ei voi olla ilmastollinen, vaan on suureksi osaksi maaperällinen” (*Acta forestalia Fennica* 1.1.1934).

Talvisodan jälkeen Sakari Saarnijoki puolestaan julkaisi tutkimuksen jalavista Pyhäjärven rannoilla. Kynäjalaviin kohdistunut julkinen huomio osoittautuikin tärkeäksi sen suojelun kannalta. Kynäjalavan suojelua esitettiin jo keskellä sota-aikaa Tampereen seudulla (*Aamulehti* 22.1.1941). Yksittäisen kynäjalavan suojelua haki esimerkiksi Valkeakosken Yhtyneet paperitehtaat Oy vuonna 1947 (*Hämeen Sanomat* 3.6.1947).

Kynäjalava on vuorijalavan lailla myös puistopuu, jota on istutettu erityisesti kujanepuiksi. Suomessa kynäjalavat ovat säilyneet muualla Euroopassa jalavia uhkaavalta hollanninjalavataudilta. Silti kynäjalavakin on Suomessakin uhanalainen ja vaarantunut. Sitä uhkaavat elinympäristöjen muutokset ovat hyvin samanlaisia kuin ne ovat olleet koko sen ajan, kun niiden selviytymistä ja suojelua on tutkittu: metsien uudistamis- ja hoitotoimet, vesirakentaminen ja pellonraivaus.

Kynäjalavahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1898–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Kynäjalavaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *kynäjalava* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *vresalm*.

Kirjallisuus

‘Hollanninjalavatauti’. *Ruokavirasto*. <https://tinyurl.com/4c2aa9pf>. Viitattu 1.3.2025.

Kalela, Aarno, ja Heikki Väänänen (toim.). *Pohjolan luonnonkasvit II*. WSOY, Helsinki 1959.

‘Kynäjalava – *Ulmus laevis*’. *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*.

<https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.37976?checklist=MR.424>. Viitattu 1.3.2025

Kuvalähteet

Kuva 1: Agnieszka Kwiecień, Nova. European White Elm (*Ulmus laevis*) cultivated in Wrocław University Botanical Garden, Wrocław, Poland, 2021. CC BY-SA 4.0. <https://tinyurl.com/mv8rxby6>

Kuva 2: Agnieszka Kwiecień, NovaJanusz Krzyżek. European White Elm (*Ulmus laevis*) cultivated in Wrocław University Botanical Garden, Wrocław, Poland, 2023. CC BY-SA 4.0 <https://tinyurl.com/8ufh55fc>

Metsälehmus

Tilia cordata

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Metsälehmus kuuluu, kuten *Pohjolan luonnonkasvit* -suurteoksessa (1960) sanotaan, Suomen suurpuihin. Se on pitkäikäinen puu, joka kasvaa sekä leveyttä että pituutta ja saattaa kasvaa jopa 30-metriseksi. Metsälehmuksen vanhat oksat ovat vankkoja, mutta alimmat oksat kaartuvat alas. Metsälehmus kukkii keskikesällä, usein vasta heinäkuussa. Sen ominaispiirre ovat suuret kukat. Suomessa metsälehmuksia eivät aina lyhyen kesän vuoksi ehdi itää, minkä takia ne leviävät itseltään verrattain harvoin. Metsälehmus kasvaa useimmin yksin tai pienissä ryhmissä, eikä juuri muodosta metsikköjä.

Lajista käytettyjä nimityksiä

metsälehmus, niinipuu, vennäniini,
Venäjän niinipuu, skogslind

Metsälehmus on jalo lehtipuu, joka ilmestyi Suomeen noin 6 000 vuotta sitten, vähän myöhemmin kuin kynäjalava ja pähkinäpensas, ja on siis lämpöisen kauden relikti. Suomessa oli tuolloin jalojen lehtipuiden muodostamia metsiä, joita on nykyään enää maan eteläosissa. Metsälehmuksen pohjoisraja kulkee Kokkola-Iisalmi-Nurmes-akselilla, mutta se menestyy viljeltynä myös pohjoisemmassa. Muista Suomen jaloista lehtipuista poiketen metsälehmus viihtyy kuitenkin paremmin sisämaassa kuin rannikkoseudulla.

Metsälehmuksen historia on Suomessa pitkä ja monipolvinen. Lehmuksen kuoresta

Kuva 2. Metsälehmus Puolassa.

saadaan sitkeitä kuituja, mitä hyödynnettiin jo kivikaudella. Joissakin osissa Suomea maksettiin keskiajalla ja uuden ajan alussa niiniveroa, mikä johti niinipuiden vähenemiseen ja paikoitellen jopa katoamiseen. 1500-luvulla niiniverotusta vähennettiin ja 1600-luvulla siitä luovuttiin kokonaan, mutta kauppatavarana niini säilyi vielä pitkään. Myös keskiajan puissa pyhimysveistoksissa käytettiin lehmusta. Niini oli myös uudemmallalla ajalla tärkeä raaka-aine, josta tehtiin niin köysiä, mattoja, säkkejä kuin seulanpohjia. Suomalaisen lehdistön ajalta yleisin hyötykäyttö liittyy hevostalouteen ja erityisesti valjaissa käytettyihin luokkeihin. Luokkivaljastusta käytettiin hevosilla erityisesti raskaissa töissä sekä epätasaisessa maastossa. Ehkä luokkivaljastukseen liittyen

metsälehmusta onkin kutsuttu myös vennäniiniksi ja Venäjän niinipuuksi.

Säilyneet metsälehmukset ovat usein lähellä asutusta, jolloin niistä on tullut kulttuurisesti tärkeitä ja arvokkaita. 1920-luvulla kiersi uutinen Hirvensalmen pitäjän Kuitulassa sijainneessa niinipuusta, jonka kerrottiin toimineen uhripuuna (*Suursavolainen* 25.8.1926). Anttolasta, Mikkelin läheltä taas löytyi arkisempi kertomus:

Maanwilj. Jalkasen ryytimaassa Anttolassa on vanha niinipuu, joka on juurelta hieman päälle 2 sylvä ympärimitaten. Sen sisälle mahtuu hywin pari henkeä kahwia juomaan, ja ahkeraan sitä siihen tarkoitukseen käytetäänkin. Toinen puu tämän wieressä on myös aika jättiläinen mutta vähän tätä edellistä hoikempi. (*Hämeen Sanomat* 27.6.1890)

Suomalainen lehdistö on kirjoittanut metsälehmuksista paljon. Metsälehmuksen suojelusta ja vaalimisesta kiinnostuneet luonnontutkijat ovat olleet näkyvästi esillä, erityisesti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Esimerkiksi Martti Hertzin vuonna 1925 julkaisema tutkimus ”Niinipuun uudistumisesta Suomessa” (*Acta forestalia fennica* 1925) sai runsaasti huomiota, ja siihen viitattiin sekä metsäalan lehdissä että suuremmalle lukijakunnalle suunnatuissa julkaisuissa. Tutkimukseen viitattiin muussakin lehdistössä pitkään, ja sitä käytettiin myös luonnonsuojelukeskustelun perusteluna. Tutkijoiden huomioiden rinnalle pääsi myös muunlaisia havaintoja, joskin asiantuntijoiden ja maallikojen havainnot saattoivat olla yllättävän samankaltaisia:

Ajattelemattomuuden ja lyhytnäköisyyden laskuun lienee myöskin merkittävä lehmuksien, ”niinipuiden” häviäminen täältä E. Pohjanmaalta. Muutamain paikoin Ilmajoella ja Jurwassa tawataan tosin vielä nytkin tuuheita, aina 15 m. korkuisia lehmuksia, joita voitaneen pitää yksityisinä jätteinä täälläpäin ennen wallinneista lämpimämmistä ajoista, mutta paljon on talonpojan kirwes niitäkin ehtinyt kaataa. Tämä häwitystyö on sitä paheksuttawampi, kun puita ei ole käytetty mihinkään sellaiseen tarkoitukseen, johon aineksia ei olisi ollut muulla tawoin saatavissa. (*Pohjan Poika* 5.7.1905)

Reisjärvellä paikallislehdessä kerrottiin, että ”[p]uut eiwät pääse lisääntymään sen wuoksi että karja syö nuoret taimet” (*Kaleva* 19.4.1900).

Metsälehmus sekoitetaan usein puistolehmuksiin, jota on tavallisimmin istutettu puistoihin. Kuitenkin metsälehmustakin on istutettu pihoihin ja puutarhoihin. Sanomalehdissä julkaistuista tiedoista ei voikaan aina tietää, kummasta lajista on ollut kyse. Kasvutietojen lisäksi osumia tulee runsaasti myynti-ilmoituksiin, joista ei voi varmasti päätellä, onko kyseessä metsälehmus vaiko puistolehmus, kun myyntinimike on niinipuu. Puistoon istutetusta lehmuksesta kertoo esimerkiksi Tampereen uudesta seurahuoneesta julkaistu uutinen: ”Täysikäiset niinipuut eli lehmukset, koiwut, hedelmäpuut y. m. siimestävät tonttialaa kauttaaltaan ja pitkin kiertävien käytävien wieriä asetetuille penkeille woipi istahda tässä siimeksessä luonnon raitista tuoksua nauttimaan” (*Tampereen Sanomat* 22.6.1899).

Hakusanat

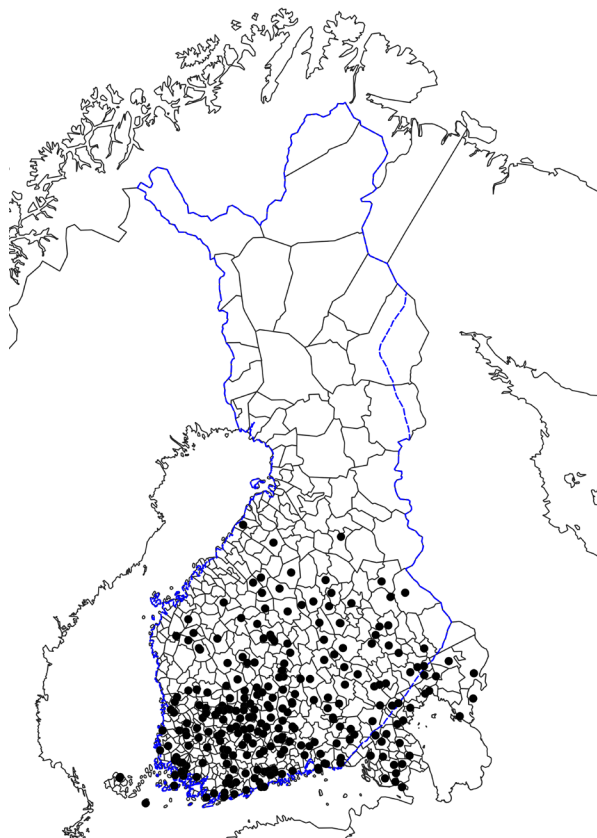
Metsälehmusta käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *metsälehmus* ja *niinipuu* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *skogslind*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

1950-luvulla havahduttiin siihen, että metsälehmukset, nekin jotka vielä 1920–1930-luvulla olivat hengissä, olivat käyneet yhä harvinaisemmiksi:

Vieläkö löytyisi Niinijärveltä niinipuita? Noin kolmekymmentä vuotta sitten oli sanomalehdessä kirjoitus, jossa kerrottiin Niinistönjärven seuduilla kasvavia lehmuksia eli niinipuita hakatun haloiksi, sekä toivottiin, että näitä täällä luonnonvaraisena kasvavia harvinaisia metsänpuita ei kokonaan hävitettäisi. Oppikirjoissa on lehmuksen pohjoinen kasvuraja merkitty kulkevaksi juuri Kurikan tienoilta ja täällä lienevätkin kasvaneet maakunnan pohjoisimmat lehmukset. Niitä lienee tavattu täällä päin vain jossain harvassa paikassa, koskapa Niinistönjärven lisäksi niinipuusta johtuvia vanhoja paikannimiä tunnetaan vain muutamia. (*Kurikan ja Jalasjärven Kunnallislehti* 23.12.1952)

Metsälehmuksen pitkästä historiasta kertoo sekin, että Suomessa on runsaasti niini-alkuisia paikannimiä sekä niistä juonnettuja sukunimiä kuten Niinimäki, Niinijärvi ja Niinisaalo. Niinipuu esiintyy usein myös suomalaisen taiteen ja musiikin historiassa. 1800-luvulla esitettiin usein Emil Genetsin naiskuorolle säveltämää kappaletta *Niinipuun kukkiessa*. Lehmukset, tai niinipuut, myös liittyvät suomalaisen puukulttuurin saksalaiseen ja itämerelliseen kulttuuripiiriin, jossa lehmuksella on aivan keskeinen osa niin maalla kuin kaupungissa.

Metsälehmushavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

1886–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Kalela, Aarno ja Heikki Väänänen (toim.). *Pohjolan luonnonkasvit*. WSOY, Helsinki 1960.

Klinge, Matti. 'Lehmusten alla'. Teoksessa *Elämän puu*. Toim. Osmo Pekonen 2008, 98–109.

Nummi, Aimo. 'Puita ja istutuksia autonomian ajalta'. Teoksessa *Puiden jäljillä. 400 vuotta dendrologiaa*. Toim. Henry Väre, Aune Koponen, Leena Hämet-Ahti, Max Hagman ja Juha Raisio. Dendrologian seura, Helsinki, 2008, 71–110.

Vuola, Katri. 'Wood Species and the Question of Origin: Reassessing the Sculpture production in the Diocese of Turku (Åbo) during the 14th Century'. *Baltic Journal of Art History*. 18 (2019): 75–104.

Kuvalähteet

Kuva 1: Jckowal. Metsälehmuksen kukinto, 2012. CC BY-SA 3.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tilia_cordata_-_inflorescence.jpg

Kuva 2: ImreKiss. *Tilia cordata*, Poland, 2008. CC BY 3.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tilia_cordata,_Lipa2009.jpg

Metsä- omenapuu

Malus sylvestris

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

metsäomenapuu, villiomenapuu, vildapel

Metsäomenapuu on Suomessa nykyään harvinainen, uhanalainen puu, joka kasvaa yleensä 3–8 metrin korkuiseksi. Sen runko on tumman harmaanruskea ja nuorena sileä, vanhemmiten kookkaiksi suomuiksi liuskoittuva. Hyönteispölytteinen metsäomenapuu kukkii valkoisin ja vaaleanpunaisin kukin alkukesälä touko-kesäkuussa. Pölyttyneestä kukasta kehittyy pallomainen hedelmä, omena, joka on maultaan kitkerä.

Metsäomenapuu on Suomen ainoa villiomena. Sitä esiintyy lähinnä Ahvenanmaalla ja

Etelä-Suomessa, mutta sitä on kasvanut myös rajantakaisessa Karjalassa, jonka luonnosta kirjoitettiin sotienvälisenä aikana paljon. Metsäomenapuita ja villiintyneitä tarhaomenapuita ei ole helppo erottaa toisistaan. Tunnistaminen on vaikeaa, eikä lehtiin kirjoitetuista havainnoista voida olla aivan varmoja. Metsäomenapuut voivat myös elää rinnakkain tarhaomenapuiden kanssa, ja luonnontutkijatkin ovat saattaneet olla epävarmoja (*Luonnon Ystävä* 4/1918). Lisäksi kotoperäisiä metsäomenapuita on yritetty hyödyntää omenapuiden

Kuva 2. Ludwig Pfliegerin vesiväriyö metsäomenasta vuodelta 1788.

Metsäomenapuun väitetty rumuus ei sekään ole ollut mitenkään kiistatonta, sillä kukkivia ja tuoksuvia metsäomenapuita on enimmäkseen haluttu säästää ja varjella. Metsäomenapuu kuului ilmeisesti jo vuonna 1664 annetun metsäasetuksen piiriin, joka säänteli ja rajoitti tiettyjen puiden kuten tammien, pyökkien, ruotsinpihlajien, tuomien ja omenapuiden käyttöä. Metsäomenapuut olivat myös 1700-luvun luonnontutkijoiden Pehr Adrian Gaddin ja Pehr Kalmin kiinnostuksen kohteena, ja he molemmat kartoittivat niiden levinneisyyttä Turunmaan saaristossa. Heidän työnsä oli tärkeää omana aikanaan, mutta se oli myös hyvin esillä suomalaisessa lehdistössä koko ajan 1800-luvun alusta 1960-luvun loppuun.

1800-luvulla alkaneen puutarha- ja kasvitarhoihin liittyvän valistuksen ja opetuksen lisäksi vahvistui ja kehittyi luonnonsuojelualue, ja metsäomenapuun arvo ja erikoisuus tulee monissa lehtikirjoituksissa hyvin esiin. Etelä-Suomen lehdistä löytyykin runsaasti erilaisia kirjoituksia, joissa pyydetään yleisöä sekä etsimään metsäomenapuita että vaalimaan niitä. Lukijoita puhutteleva kirjoitus *Hämeen Sanomissa* tiivistää hyvin tätä uteliasta ja arvostavaa asennetta:

Metsäomenapuuta tarkkaamaan! Metsäomenapuu on Suomen harvinaisimpia lehtipuita. Se esiintyy runsaammin ainoastaan Ahvenanmaalla ja Etelä-Suomen saariston länsiosissa. On kuitenkin olemassa kirjallisuudessa tietoja, vaikka hywin vanhoja, että sitä olisi tawattu myös Etelä-Hämeessä. Löytöpaikoiksi mainitaan: 1) Korpilahden pitäjä, eräs saari lähellä Puolakkaa (Orawi), 2) Asikkalan pitäjän Keltaniemi, 3) Luopioisten pitäjän Wekunansaari Kukkian järwessä ja

viljelyssä ja niiden runkoja on käytetty ympäräpäämiseen ja varttamiseen (*Puutarha ja koti* 11/1935).

Metsäomenapuuta on usein pidetty kauniina, mutta sen kitkerä maku on tehnyt siitä toisinaan myös väheksytyn. 1900-luvun alkupuolella julkaistiin kasvitarhoihin liittyviä kirjoituksia, joissa metsäomenapuuta pidettiin arvottomana: ”kasweina tapaat siellä noita wanhoja, jalostamattomia metsäomenapuita, kuuluisia rumuudesta ja hedelmäinsä kehnoudesta” (*Aamulehti* 11.5.1910). Tiedot metsäomenapuun hyötykäytöstä ovat kuitenkin ristiriitaisia, sillä lähteet kertovat myös metsäomenapuun hyödyntämisestä. Esimerkiksi Elias Lönnrot mainitsi *Flora Fennicassa* jo vuonna 1860, että ”Metsäomenain puserretusta mehusta saadaan siiteriä ja etikkaa. Puuaine lujaa, hyvää sorvareille, puusepille j. n.e.”. Lehdistä löytyy myös mainintoja siitä, että metsäomenapuita istutettiin eläinten houkuttelemiseksi metsästystä varten. (*Hufvudstadsbladet* 28.5.1905)

4) Mallasweden ranta Pälkäneen ja Sääksmäen pitäjien rajalla. Mahdollistahan on, että metsäomenapuu jo on sukupuuttoon hävitetty maakunnastamme, mutta olisi nyt kuitenkin ryhdyttävä sitä uudelleen hakemaan ja tarkkaamaan, sillä se on joka tapauksessa luonnon muistomerkeistämme kaikkein kauniimpia ja merkillisimpiä jo pelkästään kotiseutuharrastuksen kannalta. Jo tältäkin kannalta se siis ansaitsee suojelusta, mutta ehkä vielä enemmän eräästä toisesta syystä. Sen siemenestä voidaan ehkä kasvattaa mitä parhaimpia ja kestävimpiä perusrunkoja jaloille omenalaaduille. (*Hämeen Sanomat* 5.11.1914)

Etelä-Hämeen mahdolliset metsäomenapuut olivat usean muunkin kirjoituksen aiheena 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin kiinnostus puiden ja metsien historiaan eli vahvana. Tuolloin myös Laatokan Karjalan luonto sai paljon huomiota, ja Karjalankin metsäomenapuita etsittiin ja kartoitettiin näkyvästi (*Maakansa* 13.6.1937).

Luonnontieteisiin ja kotiseutuun kohdistuneen kiinnostuksen lisäksi metsäomenapuihin liittyviä mainintoja löytyy runsaasti

erilaisten matkakirjeiden ja erityisesti Ahvenanmaalle suuntautuneiden matkakertomusten yhteydessä. Esimerkiksi Eckeröhön suuntautuneen matkan vaikutelmista kertoo hyvin vuonna 1926 julkaistu tunnelmakuvaus:

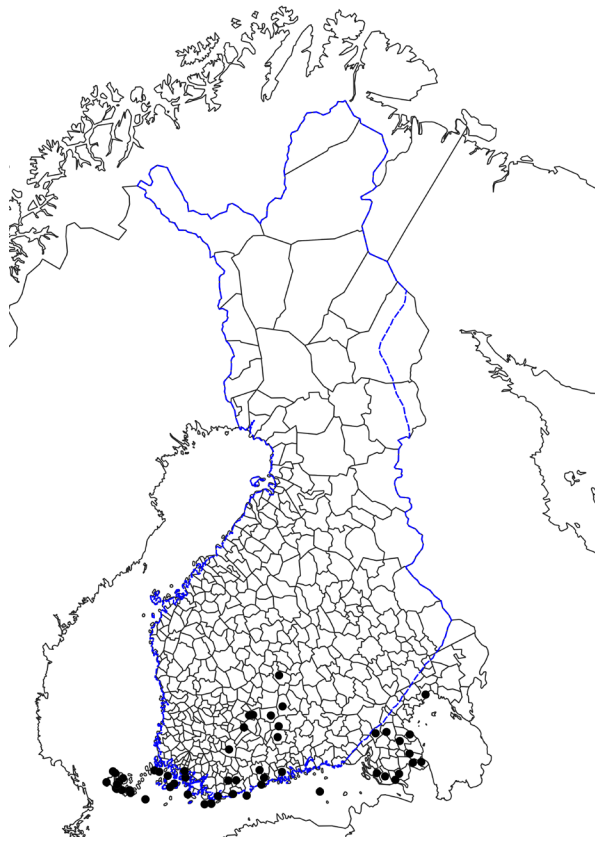
Stugorna med deras underliga gamla glasverandor med avfasade hörn och små rutor i egendomliga mönster och en viss karaktär av kajuta eller ångbåtssalong ligger fridsamt inbäddade mellan de gamla heliga träden ask och ek och snår av vildapel och al och dungar av Topeliussusande björkar. (*Hufvudstadsbladet* 29.8.1926)

Sodan jälkeenkin metsäomenapuista kirjoitettiin usein retkeilyn ja turismin kontekstissa, mutta luonnonsuojelun merkitys nousi entistä vahvemmin esiin, ja suuri osa esimerkiksi sodanjälkeisistä sanomalehtikirjoituksista käsittelee tavalla tai toisella metsäomenapuun uhanalaisuutta ja rauhoittamista. Vuonna 2019 metsäomenapuu arvioitiin uhanalaiseksi, vaarantuneeksi lajiksi. Uhkatekijöitä ovat rakentamisesta ja umpeenkasvamisesta johtuvat elinympäristön muutokset sekä risteytyminen.

Hakusanat

Metsäomenapuuta käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *metsäomenapuu* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *vildapel*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Metsäomenahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1888–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Hinneri, Sakari. 'Metsäomenapuu (*Malus sylvestris*) Turun saaristossa.' *Sorbifolia* 16 no. 1 (1985): 39–47.

Lönnrot, Elias. *Flora Fennica. Suomen kasvisto. Koelma*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1860.

Oja, Seppo. 'Puista kirjoitettua keskiajalta 1700-luvulle.' Teoksessa *Puiden jäljillä. 400 vuotta dendrologian historiaa*. Toim. Henry Väre, Aune Koponen, Leena Hämet-Ahti, Max Hagman ja Juha Raisio. Dendrologian seura, Helsinki 2008, 21–52.

'Metsäomenapuu – *Malus sylvestris*.' *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*.

<https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.38906?checklist=MR.424>. Viitattu 28.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Kk. *Malus sylvestris* - crabapple tree on the west coast of Estonia (Puhtu), 2019. CC0 1.0.

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Metsounapuu1103.JPG>

Kuva 2: Ludwig Pfleger. *Studies of the trunk, blossoms and fruit of a wild apple tree (*Malus sylvestris*)*. 1788.

Metropolitan Museum of Art. CC0 1.0. <https://tinyurl.com/yvp58yub>

Euroopan- pähkinäpensas

Corylus avellana

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

euroopanpähkinäpensas, pähkinäpensas,
pähkinäpuu, hasselbusk

Euroopanpähkinäpensas eli pähkinäpensas *Corylus avellana* on keväällä kukkiva, usein puuksi kutsuttu pensas, joka kasvaa Suomessa sekä luonnonvaraisena että istutettuna. Se on noin viisimetriseksi kasvava monirunkoinen pensas, jolla on laajat juuristot. Pähkinäpensasta tavataan Suomessa jääkauden jälkeisen lämpimän kauden jäänteinä. Kivikautisia pähkinöiden ja vesipähkinöiden jäänteitä on löytynyt Pohjois-Hämeessä Petäjävedeltä asti, mutta vesipähkinöitä ei Suomessa enää kasva. Pähkinän tiedetään kuuluneen Suomessa asu-

neiden ihmisten ruokavalioon jo kivikaudella, ja sitä on yritetty siirtää ja kasvattaa jo ennen varsinaisen maanviljelyn alkua. Pähkinöitä on löydetty myös merovingiajan polttokalmistoista Ahvenanmaalla sekä myöhäisrautakauden ruumiskalmistoista Euran Luistarista ja Köyliön Vanhakartanosta.

1800- ja 1900-luvulla luonnonvaraisia pähkinälehtoja kasvoi erityisesti Ahvenanmaalla, Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa sekä Kannaksen Karjalassa, mutta istutettuja pensaita löytyi Vaasasta ja Kuopiosta asti. Yk-

Kuva 2. Pierre-Joseph Redoutén piirros pähkinäpensaasta 1800-luvun alusta.

sittäisiä pähkinäpensaita on istutettu kartanoiden ja pappiloiden pihoille, kaupunkipihoihin sekä esimerkiksi teitä reunustamaan. Suomalaisessa lehdistössä niin yksittäisistä pähkinäpensaista kuin pähkinälehdöistä on kirjoitettu paljon. Myös kaunokirjallisuudessa pähkinäpensas esiintyi usein. Varsinkin 1800-luvulla sanomalehtien viihteellisissä följetongeissa eli jatkokertomuksissa tapahtumat sijoittuvat usein pähkinäpensaiden katveeseen.

1920- ja 1930-luvulla kirjoitettiin paljon Ahvenanmaan ja Karjalan pähkinäpensaista. Niin ikään sotien aikana Karjalan luonto sai paljon huomiota. Havaintoja tekivät paikallisten asukkaiden lisäksi tutkijat, matkailijat ja sotilaat, joista monille Karjala tarjosi uudenlaista nähtävää. Esimerkiksi TK-kirjeenvaihtaja Matti Kurjensaari kirjoitti Itä-Karjalasta:

Satakunnan ja Savon miehillä ollut syksyn mittaan vieläkin merkillisempää katseltavaa. Metsää täälläkin on, mutta lempeän näköistä metsää. Halavat, raidat ja pähkinäpensaat antavat näkymille pehmeän, lehtomaisen sävyn. (*Helsingin Sanomat* 8.12.1941)

Pähkinäpensas kukkii varhain, usein vielä, kun lunta on maassa. Nykyään seurataan tarkasti siitepölyallergiaa aiheuttavien kasvien kuten pähkinäpensaahan, pujan, lepän, koivun ja heinien kukintaa, ja esimerkiksi Turun yliopisto on laatinut siitepölytiedotteita vuodesta 1976. Tieteellinen kiinnostus allergioihin yleistyi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Sitä ennen pähkinäpensaista uutisoitiin esimerkiksi matkakertomusten, puutarhauutisten tai luonnontieteellisten havaintojen yhteydessä.

Pähkinäpensasta on käytetty myös hyötykasvina. Pähkinöitä on syöty, ja toisinaan niitä

on kerätty myyntiin. Erityisesti pula-aikoina pähkinällä on ollut merkitystä ravintona. Vuonna 1888 astui voimaan uusi metsälaki, joka kuitenkin rajoitti pähkinöiden käyttöä:

Täällä Hämeenlinnassa on koulupoikain syksyhuwina ammoisista ajoista ollut käynti Hattelmassa pähkinöitä poimimassa. Mutta viimeksi mainittu metsälaki kieltää pähkinäin poimimisen. (*Hämäläinen* 17.10.1888)

Toisaalta pähkinäpensaita on istutettu paikkoihin, joista pähkinöitä on ollut helppoa poimia. Esimerkiksi Turussa rakennettiin vuonna 1915 Sikaojan Kaupunkilähetyskeskuksen poikakoti, jonka yhteyteen istutettiin pähkinäpensaita “sen tähden, että niistä on pojilla jotakin nautittawaksi” (*Turun Sanomat* 29.8.1915).

Pähkinäpensaahan puuta on käytetty erilaisen tarvekalujen valmistamiseen, ja oksia on käytetty esimerkiksi haravan piikeiksi ja kaimonkatsomiseen. Pähkinäpensaslehtoja raihattiin 1900-luvulla peltojen ja uusien asuinalueiden tieltä, mutta niiden harvinaisuus

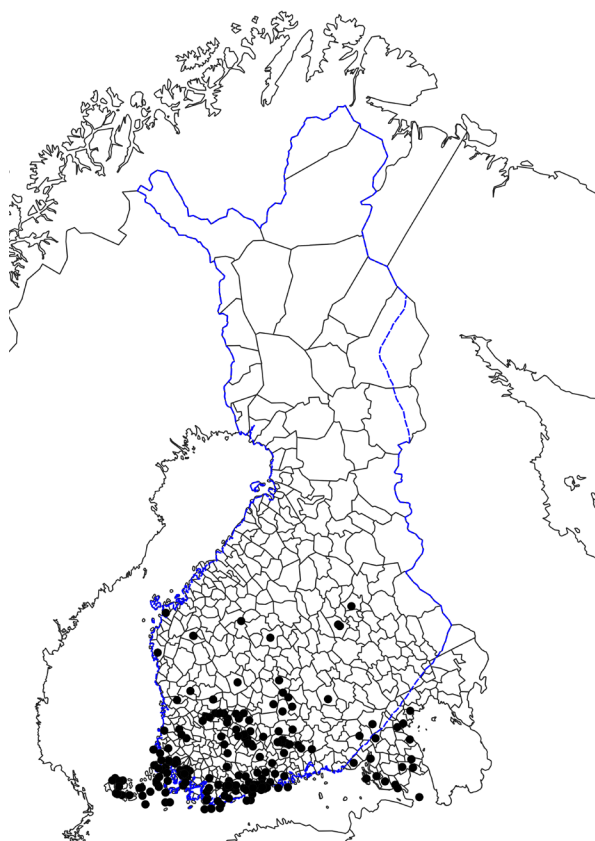
tiedostettiin varhain, ja pähkinälehtoja rauhoitettiin Ahvenanmaalla jo 1920-luvulla (*Suomen poliisilehti* 31.3.1931). Nykyään pähkinäpensaslehdot ovat luonnonsuojelulaissa määriteltyjä suojeltuja luontotyyppisiä, jotka ovat uhanalaisuusluokaltaan vaarantuneita. Vuonna 2016 *Maatiainen - Det lantliga kulturarvet ry*, joka pyrkii säilyttämään luonnon ja kulttuurimaisemien monimuotoisuutta ja vanhoja viljelykasveja, julisti pähkinäpensa vuoden kasviksi.

Tämän lajitekstin yhteydessä olevan kartan havainnot perustuvat suomen- ja ruotsinkieliseen sanomalehtiaineistoon. Pähkinäpensaasta kerrotaan paljon ruotsinkielisessä lehdistössä, sillä sitä on esiintynyt paljon ruotsinkielisillä alueilla Ahvenanmaalla ja länsirannikolla. Suomen kielessä ja historiassa on useita pähkinään viittaavia paikannimiä, jois-

ta tunnetuin lienee Pähkinäsaari, jossa tehty rauhansopimus vuonna 1323 sai nimensä Nevajoen suulla sijaitsevasta Pähkinäsaaren linnasta. Myös Vuoksen Pähkinäsaari (alkujaan Päihäsaari) sijaitsee nykyisellä Venäjällä, lähellä Käkisalmen kaupunkia. Antti Komonen kirjoitti siitä Käkisalmen historiaa käsittelevässä lehtiartikkelissaan näin:

Päihä- 1. Pähkinäsaari; Virtaniemen tyvässä oleva pähkinäpensasta kasvava kukkula, joka ennen Vuoksen laskua on ollut saarena. Päihäsaari oli vielä viime vuosisadalla yleisessä käytössä, mutta nimi mukautui myöhemmin kirjakielen mukaiseksi. Paikka lienee maamme vanhimpia kirjallisuudesta tunnettuja pähkinäpensa kasvupaikkoja. (*Käkisalmen Sanomat* 19.11.1925)

Pähkinäpensashavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1860–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkarta vuodelta 1938.

Hakusanat

Pähkinäpensasta käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *pähkinäpensas* ja *pähkinäpuu* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *hasselbusk*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Alanko, Teija. *Malva ja Mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018

Halinen, Petri. 'Kivikausi'. Teoksessa *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Toim. Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika

Lavento, Sami Raninen ja Anna Wessman. Gaudeamus, Helsinki 2015, 19–20.

Kalela, Aarno, ja Heikki Väänänen (toim.). *Pohjolan luonnonkasvit II*. WSOY, Helsinki 1959.

Raninen, Sami ja Anna Wessman. 'Rautakausi'. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Toim. Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen ja Anna Wessman. Gaudeamus, Helsinki 2015, 215–364.

Kuvalähteet

Kuva 1: Juhsta. Untulanharjun lehtometsää ja luontopolku Hämeenlinnan Lammilla.

Pähkinäpensas mm. etuvasemmalla, 2015. CC BY 4.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Untulanharjun_p%C3%A4hkin%C3%A4lehtoa.jpg

Kuva 2: Pierre-Joseph Redouté. *Corylus avellana*, 1801-1819. CC BY 4.0. Rawpixel.com.

https://www.flickr.com/photos/vintage_illustration/46310366195

Sembramänty

Pinus cembra sibirica

Teksti: Silja Laine

Aineistonkeruu: Silja Laine ja Verna Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä

sebramänty, siperiansembra, cembratall

Sembramänty on viljelyperäinen tulokas, jota tuotiin Siperiasta Suomeen 1860-luvulla. Suomalainen lehdistö antaa puun leviämisen tarkasteluun hyvän pohjan, sillä sen viljelyn alkuvaiheet on verrattain hyvin dokumentoitu. Ensimmäiset kokeilut ajoittuivat 1860-luvun nälkävuosiin, ja olivat suoraa seurausta nälänhädästä. Sembramännillä on suuret, syötävät siemenet, ja sitä istutettiin Suomeen ravinnon lähteeksi. Tämän vuoksi sitä on kutsuttu myös nimellä leipäpuu ja surumänty (*Helsingin Sanomat* 17.9.1939).

Sembramäntyä istutettiin 1880-luvulla eri puolilla Suomea kruununpuistoihin, joista taimia myytiin edelleen eteenpäin. Sembramäntyä kasvaa Siperiassa, ja niiden toivottiin menestyvän myös pohjoisessa Suomessa. Istutuksia seurattiin tarkasti ja niistä raportoitiiin julkisesti:

Metsänhoitaja Ericsson ilmoitti, että Kitilässä löytyy osittain jotensakin kauneita sembramäntyjä. Myöskin Kemissä on puhuja kuullut noiden joku kymmenkunta

vuotta takaperin toimitettujen kylvöjen ja istutusten osittain jotensakin hyvin menestyneen, erittäinkin metsävarhijatorp-pain läheisyydessä. (*Suomen metsänhoi-tolehti* 1/1889)

Sembramäntyjen istutushistorian alkuvaiheet liittyivätkin vahvasti valtiolliseen toimintaan ja metsätalouteen. 1890-luku oli taimitarhojen liiketoiminnan kehittymisen kulta-aikaa, ja sembramänty oli yksi keskeisistä myynti-artikkeleista. Siemenet tilattiin Venäjän metsäministeriöltä. Eniten kirjoitettiin Evon, Puhkaharjun ja Pietarsaaren puista, mutta lehdistä löytyy myös runsaasti sembramäntyjen myynti-ilmoituksia ja siemenhinnastoja.

Lammilla sijaitsevan Evon metsäopiston Mustajärven toimipisteelle perustettiin jo vuonna 1865 taimitarha, jossa kasvatettiin yksinomaan ulkomaisia puulajeja, aluksi erityisesti siperiansembraa. Oulun lähellä Pukissa oli perustettu vuonna 1863 arboretum, jossa niin ikään viljeltiin sembramäntyä. Senaatti oli antanut virallisen määräyksen ryhtyä kasvattamaan sembramännyn taimia rautatieasemilla sekä metsänvarhijoiden torppien piholla. Näistä siemenistä toivottiin tulevaisuudessa hätäravintoa. Kokeilujen edetessä opittiin, että sembramänty kestää varsin hyvin Suomen kylmiä talvia ja selviytyy aina pohjoisimmassa Suomessa, jos maaperä oli riittävän kostea. Enontekiöllä se ei kuitenkaan menestynyt (*Finlands Allmänna Tidning* 14.6.1873). Nopeaksi ravinnonlähteeksi siitä ei silti ollut, sillä siemeniä alkoi muodostua vasta vuosien päästä.

Myös yksityiset kartanonomistajat istuttivat sembramäntyä. Yksi esimerkki oli Aurora Karamzinin omistama Träskändan kartano ja kartanon puutarha, jonne tuotiin sembramäntyjen, lehtikuusen ja pihtakuusen siemeniä Karamzinin edesmenneen puolison Paul Demidovin perintötilalta Siperiasta. Nälkävuosina kartanossa toimi sairastupa hädänalaisia

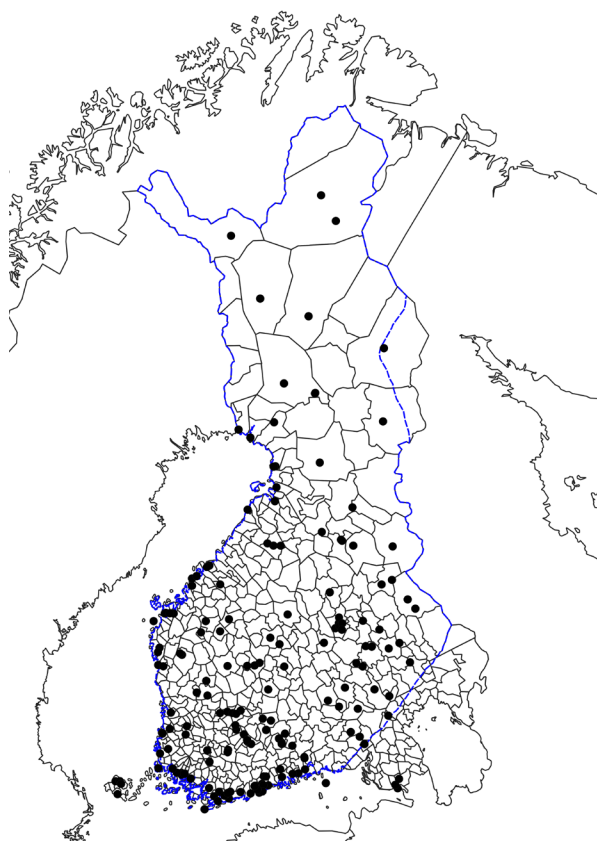
varten. Sata vuotta myöhemmin Träskändan kartano toimi kunnalliskotina, jonka sembramännystä edelleen kirjoitettiin (*Suomen Sosialidemokraatti* 16.2.1958 ja 23.6.1958).

Sembramännyn laajamittaisesta kasvatuksesta luovuttiin jo 1890-luvulla. 1900-luvun alussa alettiin julkaista metsänhoitokirjallisuutta, joissa pohdittiin ulkomaisten puulajien menestymisen mahdollisuuksia Suomessa. Metsänhoitaja ja Tuomarniemen metsäopiston johtaja Arvid Borg julkaisi vuonna 1904 metsänhoitoa käsittelevän kirjan, jossa hän totesi, ettei sembramänty ole metsäpuuna kovin arvokas. Sembramännystä ei näin koskaan tullut metsissä yleistä viljelykasvia, mutta sen sijaan siitä tuli suosittu koristepuu.

Puunjalostusteollisuuden kehittyessä huomattiin, että energialähteenä sembramänty ei ole kovin tehokas, ja vuosien saatossa sen kasvatusta siirtyi metsistä pihaille ja puutarhoihin. 1920-luvulla sitä alettiin suosia erityisesti hautausmailla. Esimerkiksi Askolan hautausmaan uudistukseen kuului sembramäntyjen istutus (*Uusimaa* 14.5.1936). Elimäen hautausmaalla sembramäntyjen istutus liittyi erityisesti hautausmaan modernisointiin, jota myös arvosteltiin, sillä sembramäntyjen tieltä kaadettiin vanhoja puita (*Kouvolan Sanomat* 29.10.1940). Myös Malmin hautausmaa Helsingissä sai kujanteen sembramännystä (*Trädgårdsodlaren* 8/1922).

Sodan jälkeen sembramäntyjä istutettiin edelleen hautausmaille sekä julkisten rakennusten läheisyyteen, esimerkiksi kunnalliskotien, koulujen ja urheilukenttien ympärille. Sembramännyn siemenet vetävät puoleensa erityisesti niistä pitäviä pähkinähakkeja. Vaikkei sembramännystä tullut metsissä laajasti viljeltyä puuta, se on säilynyt muistona yrityksestä lievittää nälänhätää. Pähkinähakkeja puoleensa vetävä sembramänty on puolestaan ilahduttanut lintujen ystäviä vielä kauan sen jälkeen, kun muisto nälkävuosista oli haalistunut (*Helsingin Sanomat* 13.10.1950).

Sembramäntyhavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1868–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Sembramäntyä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *sebramänty* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *cembratall*. Lisäksi aineistoa etsittiin niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Alanko, Pentti. 'Venäjän vallan aikaisesta puutarhakasvillisuudesta.' Teoksessa *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*. Toim. Maunu Häyrynen ja Taneli Eskola. Viherystöliitto, Helsinki 2001, 60–67.

Hagman, Max ja Juha Raisio. 'Metsänviljelyä ulkomaisilla siemenillä.' Teoksessa *Puiden jäljillä. 400 vuotta dendrologiaa*. Toim. Henry Väre, Aune Koponen, Leena Hämet-Ahti, Max Hagman ja Juha Raisio. Dendrologian seura, Helsinki 2008, 257–262.

Kuvalähteet

Kuva 1. Agnieszka Kwiecień, Nova. Swiss stone pine (*Pinus cembra* L.), cultivated in Wrocław University Botanical Garden, Poland, 2013. CC BY-SA 4.0.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pinus_cembra_Sosna_limba_2013-08-11_03.jpg

Vuorijalava

Ulmus glabra

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

Lajista käytettyjä nimityksiä
vuorijalava, bergalm, skogsalm

Vuorijalava on Suomessa harvinainen jalo lehtipuu. Se kasvaa aluksi hitaasti, mutta saat-
taa lopulta kasvaa jopa 30–40 metriä kor-
keaksi. Vuonna 1959 ilmestyneen *Pohjolan*
luonnonkasvit -teoksen kirjoittamisaikaan
Suomen suurin vuorijalava, jonka läpimitta
oli 153 cm, sijaitsi Lohjan Mailassa. Nykyään
Suomen korkein vuorijalava kasvaa Tam-
misaaren Ramsholmenin puistometsäalueella.
Vuorijalava muistuttaa monin tavoin kynäja-
lavaa sekä lehtojalavaa, mutta sen lehdet ovat
kynäjalavaa karheammat ja kukat suuremmat.

Lisäksi vuorijalava kasvaa kynäjalavaa kui-
vemmilla paikoilla.

Vuorijalava kukkii aikaisin keväällä ja
viihtyy parhaiten lehtoniityillä ja lehtonot-
koissa. Suomessa se kasvoi vuoden 1959 kas-
vion tietojen mukaan Ahvenanmaalla, lounai-
sessa saaristossa, Lohjan ja Vihdin tienoilla
sekä Nilsiässä ja Enossa. Istutettuna vuorija-
lava menestyy Oulussa asti. Istutetut vuori-
jalavat eivät kuitenkaan ole aina suomalaista
alkuperää. Lehdistössä julkaistujen tietojen
perusteella on vaikea arvioida vuorijalavan

Kuva 2. Vuorijalava Bilder ur Nordens Flora-teoksessa (1917–1926).

levinneisyyttä, koska se on niin helposti sekoitettu puutarhakarkulaisiin. Yksittäisetkin puut ovat tosin saattaneet saada huomiota osakseen. Esimerkiksi kasvitieteen professori Kaarlo Linkola, julkaistuaan Vanajaveden kynäjalavia koskevan tutkimuksen, selvitti Hattulan vuorijalavan kohtaloa:

Tutkiessani äskettäin jalavan levinneisyyttä Vanajaveden seudulla kävi ilmi, että valtava pääosa seudun lukuisista jalavaesiintymistä kuuluu kynäjalavalle (*Ulmus laevis*). Tätä puulajia kasvaa monin paikoin pitkin Vanajaveden rantamaita ja sitäpaitsi myös läheisen Lehijärven rannoilla. Vuorijalavasta (*U. scabra*), joka useimmissa maamme seuduissa, mis-

sä jalavaa tavataan, on ainoa jalavalaji, sain tietooni vain yhden ainoan varmasti luonnonvaraisen, nykyisen esiintymän. (*Luonnon Ystävä* 5/1934)

Kannaksen Karjalaa ja sen luontoa kohtaan kohdistui 1920- ja 1930-luvulla suurta kiinnostusta. Luonnontieteilijöille Kannaksen luonto oli mielenkiintoinen tutkimuskohde, jossa muualla Suomessa harvinaiseksi käyneitä lajeja, kuten vuorijalavia, löytyi runsaammin. Alueen kasvillisuudesta kerrottiin ja kirjoitettiin niin luonnontieteellisissä julkaisuissa kuin matkakertomuksissakin. Vuonna 1930 Kannaksen Raivolaan suuntautuneesta retkestä kerrottiin näin:

Perillä saa tulijan heti juhlamielelle vakaata tervetuloitovotustaan humiseva, mahtava metsämuuri, jonka suoravartiset rungot nelikymmenmetrisinä näyttävät taivasta tapailevan. Tuntuu kuin saapuisi jättien valtasaliin, jonka kunniakatos-ta nuo tasasuhaiset pilarit kannattavat. Polku kaartelee puiden katveessa toisinaan kunnaalle kohoten, välillä notkoon painautuen. Jättien metrin paksuisten tyvien lomissa levittäytyvä kasvullisuus saa sekin rehevyydellään kulkijan ihmetykseen. — Korkeata ruohoa, vehmasta saniaista, mehevää käenkaalia, pensaikkoa ja marjavarvukkoa. Joissakin syvänteissä punoutuu oksien ja lehtien verkko suorastaan läpipääsemättömäksi tiheiköksi. Ja paitsi valtapuitaan, tavataan tällä merkillisellä alueella monia muitakin harvinaisia metsän asukkaita. Siellä viihtyvät erinomaisesti tammet, vaahterat, vuorijalavat, niinipuu ja pähkinäpensaat. (*Kansan Kuvalehti* 29.8.1930)

Matkakertomusten rinnalla luonnontutkijat saivat erityisesti 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä paljon näkyvyyttä ja palsta-

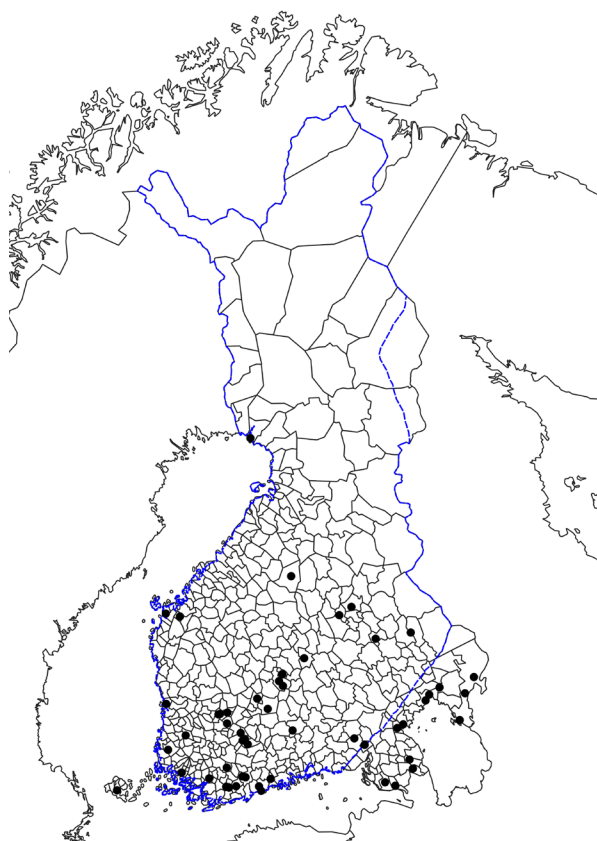
tilaa suomalaisessa lehdistössä. Kotiseutuaate nivoutui luonnontuntemukseen ja luonnon-suojeluun kasvitietelijöiden, esimerkiksi luon- tokirjailijana ja luonnonsuojelijana tunnetun Reino Kalliolan ja Kaarlo Linkolan elämän- työssä. Molemmat kirjoittivat ja esitelmöivät väsymättä jalojen lehtipuiden suojelun tärke- ydestä sekä sotaa edeltävinä vuosikymmeninä että sodan aikana. Monet lehdissä julkaistut tekstit perustuivat yleisölle pidettyihin esitel- miin. Vuodesta 1939 Kalliola toimi valtion luonnonsuojeluvalvojana.

Puiden historia sai 1900-luvun ensim- mäisinä vuosikymmeninä paljon huomioita. Luontoharrastus ei ollut vain luonnontieteili- jöiden käsissä, vaan liittyi kiinteästi myös esi- merkiksi kotiseutuharrastukseen. Vuorijalava

on kynäjalavaa paljon yleisempi, mutta kynä- jalavan lailla se kasvaa useimmiten yksittäises- ti. Yksittäisetkin puut ovat saaneet huomiota osakseen. Esimerkiksi Kaarlo Linkola kirjoitti vuonna 1941 seitsemän sivua pitkän artikke- lin Nilsin vuorijalavasta (*Luonnon Ystävä* 1.1.1941).

Vuorijalavan harvinaisuus on ollut tiedos- sa pitkään. Tällä hetkellä se luokiteltu uhan- alaiseksi ja vaarantuneeksi. Sitä uhkaavat eri- tyisesti rakentaminen, keräily, pellonraivaus ja metsien puulajisuhteiden muutokset, tule- vaisuudessa myös vieraslajit ja ilmastomuutos. Monessa Euroopan maassa jalavat ovat kärsi- neet jalavataudista, joka toistaiseksi ei ole le- vinnyt Suomeen.

Vuorijalavahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1916–1967

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Vuorijalavaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisellä nimityksellä *vuorijalava* ja ruotsinkielisellä nimityksellä *bergalm*.

Kirjallisuus

Kolbe, Laura. 'Jalava. Puiden katoavaa aatelia.' Teoksessa *Elämän puu*. Toim. Osmo Pekonen. WSOY, Helsinki 1997, 42–49.

Kalela, Aarno ja Heikki Väänänen (toim.). *Pohjolan luonnonkasvit II*. WSOY, Helsinki 1959.

'Vuorijalava – *Ulmus glabra*.' *Punainen kirja 2019 -verkkopalvelu*.

<https://punainenkirja.laji.fi/results/MX.37975?checklist=MR.424>. Viitattu 2.3.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Pavel Niakhayeu. A 180 year old Scotch elm (*Ulmus glabra*) in the Horki Arboretum (Dendrium) which is a part of the Botanical garden of the Belarusian State Agriculture Academy in Horki, Belarus, 2020. CC BY-SA 4.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ulmus_glabra._Arboretum._Horki,_Belarus.png

Kuva 2: Carl Axel Magnus Lindman. Bilder ur Nordens Flora. Stockholm 1917–1926. Public Domain

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:366_Ulmus_scabra.jpg